

Autorská kniha tureckých přísloví

Klára Tylčerová

Bakalářská práce
2023



Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací
Ateliér Grafický design

Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: Klára Tylčerová
Osobní číslo: K19035
Studijní program: B8206 Výtvarná umění
Studijní obor: Multimédia a design – Grafický design
Forma studia: Prezenční
Téma práce: Autorská kniha tureckých přísloví

Zásady pro vypracování

Rozsah teoretické práce minimálně 25 stran + obrazové přílohy (dokumentace praktické části). Práci odevzdat v elektronické podobě na Portál IS/STAG (dle předepsané univerzitní šablony viz Směrnice rektora č. 33/2019) a ve formátu PDF na 1 ks CD (DVD) nosiče, dále odevzdat 2 kusy výtisků práce – jeden v pevné vazbě (zde bude vlepeno CD/DVD), jeden v kroužkové vazbě a 1 výtisk graficky zpracované bakalářské práce, která má volnější grafickou podobu.

1. Teoretická část: specifika cizojazyčné sazby
2. Praktická část: autorská kniha tureckých přísloví

Rozsah bakalářské práce: **viz Zásady pro vypracování**
Rozsah příloh: **viz Zásady pro vypracování**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/umělecké dílo**

Seznam doporučené literatury:

BLAŽEK, Filip. *Typokniha: průvodce tvorbou tiskovin*. V Praze: UMPRUM, 2020. ISBN 978-80-88308-12-6
LUPTON, Ellen. *Thinking with Type*. Princeton Architectural Press, 2004. ISBN 1-56898-448-0
PECINA, Martin. *Knihy a typografie*. Třetí vydání. Brno: Host, 2011. ISBN 978-807-2943-937

Vedoucí bakalářské práce: **M. A. Ondřej Chorý, Ph.D.**
Ateliér Grafický design

Datum zadání bakalářské práce: **1. listopadu 2022**
Termín odevzdání bakalářské práce: **19. května 2023**



Mgr. Josef Kocourek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr.A. Pavel Noga, ArtD.
vedoucí ateliéru

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům;
- pokud je výstupem bakalářské práce jakýkoliv softwarový produkt, považuji se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji, že:

- jsem na bakalářské práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně dne: 9. 12. 2022

Jméno a příjmení studenta: Klára Tylčerová

.....
podpis studenta

ABSTRAKT

Tématem této bakalářské práce je cizojazyčná typografie v mezinárodním kontextu. Zabývá se fenomény jednotlivých jazyků, konkrétními pravidly i praktickými tipy. V textu se zaměřuji na vizuální porovnání latinkové a nelatinkové sazby, nebo podrobněji rozebírám turečtinu, která je použita k sazbě autorské knihy tureckých přísloví, praktické části této práce. Cílem je přiblížit roli typografie v globalizovaném světě, představit vizuální odlišnosti různých abeced a srovnat typografická pravidla vybraných jazyků. Hlavním výstupem práce je její praktická část, kniha Hladový medvěd netančí, která se snaží přispět k povědomí o turecké kultuře.

Klíčová slova: cizojazyčná sazba, mezinárodní typografie, specifika nelatinkových abeced, turecká kultura

ABSTRACT

The main topic of this bachelor thesis is foreign language typography in an international context. It deals with the phenomena of individual languages, specific rules, and practical tips. In the text, I focus on a visual comparison of the Latin and non-Latin typesetting, or I analyse in more detail the Turkish language which is used for the typesetting of author's book of Turkish proverbs, the practical part of this work. The aim is to introduce the role of typography in a globalized world, to introduce the visual differences of certain alphabets and to compare the typographic rules of selected languages. The main output of the work is its practical part, the book *The Hungry Bear Doesn't Dance*, which tries to raise the awareness of Turkish culture.

Keywords: foreign languages typesetting, international typography, specifics of non-latin alphabets, Turkish culture

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce M.A. Ondřeji Chorému PhD. za všechny cenné rady a postřehy. Velké díky patří zejména mým drahým rodičům za to, že jsou mi vždy oporou a mé milé sestře za vzájemnou podporu při společném psaní závěrečných prací.

Çok teşekkürler to all of my Turkish friends, who made my experience in Türkiye so extraordinary, especially to my dear Evren for endless support and patience while being part of the process.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 CIZOJAZYČNÁ SAZBA	11
2 LATINSKÁ ABECEDA	16
2.1 ANGLIČTINA	18
2.2 TUREČTINA	19
3 NELATINKOVÁ SAZBA	25
3.1 ARABSKÁ ABECEDA	26
3.2 HEBREJSKÁ ABECEDA	29
3.2.1 Hebrejšťina	29
3.2.2 Projekt Aravrit	31
PRAKTICKÁ ČÁST	33
4 AUTORSKÁ KNIHA	34
4.1 DOKUMENTACE PRAKTICKÉ ČÁSTI	35
ZÁVĚR	41
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	43
SEZNAM OBRÁZKŮ	45

ÚVOD

„Typography is a tool for doing things with: shaping content, giving language a physical body, enabling the social flow of messages. Typography is an ongoing tradition that connects you with other designers, past and future.“¹

Při dlouhodobém studiu grafického designu v zahraničí, nejdříve v tureckém Eskişehiru, později v portugalském Portu, jsem si uvědomila, jak moc se pravidla sazby jednotlivých jazyků mohou lišit. Neznámé akcenty a speciální symboly, drobné odchylky v pravidlech, která není snadné dohledat. Ve své bakalářské práci bych se proto ráda věnovala specifikům a odlišnostem cizojazyčné sazby, praktickým i estetickým. Zarovnání, dělení slov, sazbě číslic a jednoznakových předložek, či samotné podobě akcentovaných znaků, historii i současnosti. Chtěla bych prozkoumat význam typografie v propojeném světě a její roli v každodenním životě, kulturní vlivy i historické souvislosti. Jak přistupovat k abecedám, které vycházejí z kompletně jiného kulturního prostředí? Jak je správně kombinovat? Jak moc se liší sazba jazyků, které používají stejný písmový systém?

Cílem této práce je přiblížit zejména pravidla jazyků, které používám při tvorbě praktické části mé závěrečné práce – knize tureckých přísloví *Hladový medvěd netančí*. Proto se podrobněji věnuji turečtině v porovnání s češtinou, dále angličtině, která je v současném světě naprosto nezbytná. Zajímalo mě také jejich vizuální porovnání, které mi přijde neobvykle pozoruhodné zejména u jazyků, které pro svůj zápis nepoužívají latinskou abecedu. K tomu jsem k předešlým jazykům přidala dva semitské, sázené zprava doleva – hebrejštinu a arabštinu, které s turečtinou kulturně souvisí.

K výběru tohoto tématu mě inspirovala již zmíněná studijní cesta, během které jsem zažila pravou tureckou pohostinnost, našla spoustu skvělých přátel a zjistila, že přísloví může být odpovědí na každou situaci.

¹ LUPTON, Ellen. *Thinking with Type*. Druhé vydání. New York: Princeton Architectural Press, 2010.

ISBN 978-1568989693, str. 8

TEORETICKÁ ČÁST

1 CIZOJAZYČNÁ SAZBA

„Languages constitute an irreducible expression of human creativity in all its diversity. Tools of communication, perception and reflection, they also shape the way we view the world and provide a link between past, present and future.“²

Téma cizojazyčné sazby se v globalizovaném světě stává čím dál více aktuální. Studium v zahraničí, online prostředí, stáže, propojenost moderního světa a velké množství obsahu v angličtině vyžaduje komplexní znalost pravidel. Ta může být ale velmi obtížné dohledat, pokud zrovna daný jazyk neovládáme. V České republice na toto téma nevyšla publikace téměř posledních 50. let. Nejvíce ucelené informace poskytuje *Praktická Typografie* Pavla Kočičky a Filipa Blažka nebo nově vydaná *Typokniha* Filipa Blažka. Speciální akcenty, odlišné dělení slov, jiná pravidla interpunkce nebo dokonce odlišná abeceda. Jak postupovat při sazbě jazyka, který není naším rodným? Na co se zaměřit a jakým základním chybám se vyvarovat?

Mezinárodní instituce, dostupnost cestování, rostoucí migrace. Všechny tyto faktory způsobují stále rozmanitější výskyt jazyků a multikulturní svět. Jazyk je většinou první překážkou, na kterou narazíme, když interagujeme s jinou kulturou. Ten však hraje nenahraditelnou roli. Schopnost vyjádření se pouze v jednom jazyce není v současnosti dostatečná, znalost angličtiny se stala nezbytnou normou. Stejně tak sazba jazyků, které se vyskytují v našem okolí, by pro grafické designéry měla být samozřejmostí. Mnohojazyčnost stále více proniká do světa grafického designu, což přináší výzvu při sazbě vícejazyčného textu, kdy je potřeba kombinovat jazyky, které vznikly v kompletně jiném prostředí i historickém kontextu. Taková zadání mohou být komplikovaná, ale při ovládnutí pravidel přinést unikátní řešení se zajímavými výsledky. Rafinovaně využít odlišnosti, experimentovat a více ocenit samotnou vizuální stránku pro nás neznámých znaků. Lepší vzájemné pochopení a obohacení, netypickou dynamiku i vizuální dialog. Rozmanitost jazyků, zvyků, kuchyně i víry je neuvěřitelná. Povědomí o cizích kulturách roste, dochází k častější interakci. S multikulturní společností úzce souvisí již zmíněný multilingvismus. Svět se stává menším, dostupnějším. Dochází k mísení kultur a názorů, diverzita není pouze

² MATSUURA, Kōichirō. Generální ředitel UNESCO, *Message for the fourth International Mother Language Day*, 2003, Kuala Lumpur, Malajsie

obohacující, ale přináší i řadu problémů a neshod. Potkávání kultur musí probíhat se vzájemným respektem a pochopením. Vstřícné používání jazyka a dostupnost mnohajazykových textů je nezbytná.

V tomto odvětví můžeme pozorovat dvě hlavní tendence. Zprvce využití angličtiny jako zástupného jazyka, který je bezpochyby užitečný, ale i při nejlepší znalosti nastanou situace, kdy určitá slova nebo vyjádření nejde doslovně přeložit, ani vysvětlit. Druhou možností je multijazykový přístup, který však, jak již bylo zmíněno, vyžaduje pokročilé znalosti i vůli. Zajímavý může být alternativní přístup, jako například izraelský projekt Aravit, který spojuje písmena arabské a hebrejské abecedy do jednoho znaku, více o tomto projektu v kapitole Nelatinková sazba. Latinská abeceda je stále vnímaná jako moderní a progresivní, což také dokazuje dostupnost a rozmanitost kvalitních fontů, která je na zcela jiné úrovni než v ostatních písmových systémech. Stejně tak dostupnost (grafických) programů a podpora počítačových systémů. Mnoho zemí začalo latinku používat jako další alternativu k historicky zavedené abecedě, v současné době dokonce oficiálním procesem přechodu na latinskou abecedu prochází Kazachstán. Jazyky, jejich vývoj a rozšíření, jsou historicky ovlivněné náboženstvím a politickou mocí, systémem. Nejpoužívanější abecedy světa – latinská a arabská – dosáhly svého významu právě díky vlivu křesťanství a islámu.

Podobně poté cyrilice pod vlivem Sovětského svazu, dodnes používaná například pro zápis bulharštiny, ukrajinštiny, makedonštiny, ale také středoasijských a sibiřských jazyků. Téměř pokaždé, když se písmový systém začne používat v dalším jazyce, projde určitým přizpůsobením. Změna abecedy může být i náhlá, pokud dojde ke změně politické. Po založení Turecké republiky, nová sekulární vláda v čele s Mustafou Kemalem Atatürkem, prosadila používání latinky, za účelem přiblížení se západu a jeho hodnotám, i když se pro zápis turečtiny už od 12. století používalo arabské písmo. Zvláštní je, že toto písmo, které v psané podobě nepoužívá samohlásky, bylo používáno právě pro zápis turečtiny, která jich, včetně akcentovaných samohlásek, obsahuje dvanáct. Dalším podobným příkladem je tádžičtina, nejdříve psaná arabským skriptem, poté chvíli latinkou, od dob Sovětského svazu cyrilicí. Od roku 1991, kdy Tádžikistán vyhlásil samostatnost, se projevují snahy o navrácení se k arabskému písmu. Zajímavá je také existence jazyků, které jsou psány více abecedami zároveň, nám nejbližší je srbochorvatština – Chorvaté používají latinku, Srbové cyrilici. Skript může také v některých kulturách sloužit jako symbol, hodnota. Například hebrejščina jednoznačně spjatá s judaismem nebo již zmíněná arabština spojená s islámem.

Vizuální stránka sázeného textu není určena pouze písmovým systémem, až použitý jazyk určuje finální podobu. Struktura textu se může velmi lišit délkou slov, množstvím a druhem akcentů, častou kombinací písmen nebo prostorem, který potřebujeme k vysázení textu určité délky. Všechny tyto aspekty ovlivňují výsledné vnímání textu – latinská abeceda může vytvářet kompletně jiné textury v různých jazycích. Ukázku barvy textu češtiny, angličtiny a turečtiny a jejich vzájemné porovnání je možné najít v kapitole turečtina. Rozmanitost jednotlivých abeced se také značně liší, k zapsání havajštiny stačí dvanáct znaků, slovenština jich potřebuje čtyřicet šest. V současnosti se na světě mluví okolo šesti tisíce jazyky, pouhé století zpátky, většina z nich nikdy nebyla písemně zaznamenána. Počet aktivně používaných jazyků stále klesá, ale díky vývoji společnosti v oblasti vizuální komunikace i výpočetní techniky, se zvyšuje poptávka po kvalitním designu i v oblastech, pro které to dříve nebylo prioritou.

Multilingvismus je dnes hlavní výzvou typografů a grafických designérů, kteří pro komunikaci poskytují nezbytné prostředky. Podle Davida Březiny není vývoj multiskriptových abeced čistě designérskou prací, pohybuje se na pomezí lingvistiky a typografie, a vyžaduje velké kulturní povědomí i precizní technické znalosti. Různé abecedy či jazyky vyžadují kompletně odlišný přístup, co funguje v jednom písmovém systému, není uplatnitelné a stejně efektivní v jiném. Ať už se jedná o pravidla sazby nebo principy fungující při tvorbě fontů. Každý jazyk má odlišnou strukturu, která vyžaduje jiná typografická řešení.³ Jako příklad můžeme uvést rozlišování velkých a malých písmen, nad kterým nás v kontextu latinské abecedy ani nenapadne přemýšlet. Hebrejštiny tento fenomén vůbec nerozlišuje, arménština obsahuje oboje, ale není je možné kombinovat ve stejné větě. Cyrilice zase používá velmi podobnou formu písmen u majuskulí i minuskulí, což přináší problém při vytváření kapitálek. V japonštině neexistuje kurzíva, v arabštině se kromě klasického kerningu používá také „kerning vertikální“. Hlavní váha je u arabských písmen na horizontálních tazích, zatímco u latinky na vertikálních. Díky této pestrosti je k procesu tvorby písma nutné přistupovat s respektem a dostatečnou znalostí. Zásadní je vědět, jak danou abecedu číst a na co klást důraz pro zachování maximální srozumitelnosti. Komplikované je také používání dvou a více rozdílných abeced v jednom textu. Každá

³ BŘEZINA, David. *Challenges in Multilingual Type Design*. Typography day Bombay 2012 [online]. 2012, 2012(1), str. 2, [cit. 2023-01-16]. Dostupné z: https://www.typosday.in/2012/spk_papers/david-brezina-typography-day2012.pdf

si musí zachovat vhodné proporce a respektovat pravidla sazby. I přes odlišnou formu může být výsledek harmonický a vzájemně se doplňovat.

Hlavním omezujícím faktorem cizojazyčné sazby byl dlouhou dobu software, pro který byla během vývoje výpočetní techniky dominantním jazykem angličtina. První velkou překonanou výzvou v kontextu latinské abecedy, pokud bereme v potaz pouhou čitelnost, bylo zařazení akcentů používaných v méně frekventovaných jazycích, zejména v těch východoevropských. Široká dostupnost těchto akcentů však ještě stále není samozřejmá. Výzvou pro současné designéry je dosažení stejného úspěchu napříč písmovými systémy. Důležitým přínosem byla práce organizace *Unicode*, která vytvořila jednotný kodifikační systém pro veškeré symboly napříč abecedami. Jeho zavedení se stalo nutností koncem 80. let 20. století, kdy dostupnost a popularita osobních počítačů rychle stoupala. Celosvětově akceptován byl roku 1991, díky tomu je dnes možné vyměňovat si bez problémů cizojazyčné dokumenty napříč uživateli i zařízeními vyvinutými konkurenčními firmami. Před jeho zavedením bylo kódování uzpůsobeno pouze pro jednotlivé abecedy zvlášť, snadno tak docházelo k duplikaci znaků. Aby systém fungoval, musejí být znaky zaregistrovány v systému *Unicode Standard*, každému je přiřazen specifický kód a nezbytná je existence alespoň jednoho fontu, který podle kódování vygeneruje požadovaný znak. Po více než třiceti letech své existence obsahuje 159 skriptů se 144 697 znaky, o zavedení dalších desítek skriptů se uvažuje. Konkrétní znaky jednotlivých abeced s přiřazeným kódem je možné najít na stránkách decodeunicode.org.

Při sazbě cizojazyčného textu je důležité ovládat alespoň základní typografická pravidla daného jazyka. Znat správné dělení slov, respektovat diakritiku, gramatická pravidla psaní velkých písmen, kompetentně používat speciální a akcentované znaky. Odlišnosti se také mohou vyskytovat v zapisování číselných údajů nebo měnových jednotek. Velmi podstatné je dbát na výběr kvalitního písma obsahující všechny potřebné znaky. Situace je o mnoho komplikovanější, pokud sázíme vícejazyčný text, a to zejména tehdy, pokud používáme více než jednu abecedu. Drobná komplikace také nastává u jazyků, které se používají ve více zemích, britská angličtina se odlišuje od té americké, evropská španělština zase od té latinskoamerické, je proto nutné dávat pozor, pro kterou oblast bude daný text/publikace používána. Pokud se v sázeném textu vyskytují drobné úryvky jiného jazyka, např. citace, řídíme se pravidly sazby textu, který v publikaci převládá.

„The possibility of representing other languages and cultures through typography is at once a powerful tool for obtaining social cohesion and building bridges of dialogue between the different cultures that shape the human environment.“⁴

⁴ BALIUS, Andreu. *The Value of Typography in a Global Multilingual World*. Temes de Disseny, 2013 (29), str. 39.
Dostupné z: <https://raco.cat/index.php/Temes/article/view/270509>

2 LATINSKÁ ABECEDA

Latinka, nejpoužívanější písmo na světě, vznikla odvozením od řeckého písma kolem 7. století př.n.l. Základní latinská abeceda obsahovala pouze dvacet písmen: a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u a x. Jednoduchý písmový systém také vyžadoval snadný zápis číslic, byly proto přidány číslice arabské: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 a 9, dále interpunkce a písmena j, k, y a z. Díky mocenským a náboženským vlivům, ale také díky své jednoduchosti a praktičnosti se rozšířila celosvětově. Tato skupina znaků se tak stala základem pro jazyky románské, germánské, slovanské, ale také pro mnoho jazyků mimo indoevropskou jazykovou skupinu jako vietnamštinu nebo turečtinu. Maltština je jediným semitským jazykem, který pro svůj zápis používá latinku.

Pro většinu jazyků nebyla základní sada pochopitelně dostačující, vzniklo tak nespočet variant akcentovaných znaků. Diakritická znaménka jsou speciální glyfy přidávané k písmenu. Mohou se objevit nad, pod i v rámci písmene, možné je i umístění mezi dvojicí písmen a jejich funkcí je změna výslovnosti. V ostatních jazycích se funkce diakritiky může lišit, například v již zmiňované arabštině nebo hebrejštině určují pozici samohlásek, pro které neexistují samostatné znaky. Latinka v současnosti obsahuje stovky diakritických znamének, užitečný přehled je možné najít na stránkách diacritics.typo.cz. Můžeme je rozdělit do několika skupin, mezi ty nejpoužívanější se řadí akcenty (horní i spodní) nebo přehlásky. Historicky se latinská diakritika vyvinula ze spřežek, ty definujeme jako seskupení několika písmen pro zaznamenání určité hlásky. Tento způsob zápisu v některých jazycích přetrvává, jako nám nejbližší příklad můžeme uvést polštinu obsahující spřežky cz, sz, rz, dz, dź nebo dż. Stále se také používají v němčině, maďarštině, nizozemštině nebo francouzštině. V češtině začaly spřežky nahrazovat diakritická znaménka na konci 14. století díky spisovnici Jana Husa *Ortographia Bohemica*.

Akcentované znaky některých evropských jazyků:

albánština: Çç Ēē

čeština: Áá Ćć Ďď Éé Ěě Íí Ńň Óó Řř Šš Ťť Úú Ůů Ýý Žž

dánština: Åå Ææ Éé Øø

estonština: Ää Čč Öö Šš Üü Žž Žž

finština: Ää Öö

francouzština: Àà Ââ Çç Èè Éé Êê Ëë Îî Ïï Ôô Ùù Œœ Úú

nizozemština: Àà Áá Ââ Ää Èè Éé Êê Ëë Íí Îî IJij Óó Ôô Öö Úú Ûú Üü

chorvatština: Čč Ćć Đđ Šš Žž

islandština: Áá Ææ Đđ Éé Íí Óó Öö Úú Ýý

italština: Àà Èè Éé Ìì Íí Òò Óó Ùù Úú

litevština: Aą Čč Eę Èè Ij Šš Uų Ūū Žž

lotyština: Āā Čč Ēē Ģģ Īī Ķķ Ļļ Ņņ Ôô Õõ Šš Žž

lucemburština: Āā Éé Ēē Õõ Ūū

maďarština: Áá Éé Íí Óó Öö Őő Úú Üü Űű

němčina: Ää Öö Üü ß

norština: Åå Ææ Øø

polština: Aą Ćć Eę Łł Ńń Óó Śś Źź Żż

portugalština: Áá Ââ Ãã Àà Çç Éé Êê Íí Óó Ôô Õõ Úú

rumunština: Àà Áá Ââ Ăă Èè Éé Êê Îî Șș Țț

slovenština: Áá Ăă Čč Đđ Éé Íí Lí Lj Ńň Óó Ôô Rr Šš Tt Úú Ýý Žž

španělština: Áá Éé Íí Ññ Óó Úú Üü

švédština: Åå Ää Éé Öö

turečtina: Ââ Çç Ğğ İı Îî Öö Şş Üü Ûú

velština: Áá Àà Ââ Ăă Éé Èè Êê Ēē Íí Ìì Îî Óó Òò Ôô Õõ

Úú Ùù Ûú Üü Ýý ÿ ŷ ŷ ŷ ŷ

Evropa nabízí nespočet rozmanitých jazyků s mnoha různými akcenty, jak je také patrné z výše uvedeného výčtu. Není pochopitelně možné obsáhnout všechny, následující odstavce proto popisují specifika a odlišnosti pouze těch nejrozšířenějších – němčiny, francouzštiny a španělštiny. Podrobnější typografická pravidla angličtiny a turečtiny, a jejich porovnání s pravidly českými, rozebírají další podkapitoly.

Německý jazyk je charakteristický psaním velkých písmen na začátku každého podstatného jména. V posledních desetiletích došlo ke změnám v pravopisu, zejména v oblasti dělení slov, které je velmi komplikované. Pravidla sazby se liší u švýcarské či lichtenštejnské němčiny – na první pohled je patrné například nahrazení znaku ostrého s „ß“ dvěma písmeny s „ss“. Toto pravidlo bývá v Německu uplatňováno pouze jedná-li se o text sázený verzálkami. Přísná pravidla také platí pro sazbu textu lomenými a gotickými písmeny, která jsou kulturně nejvíce spjatá právě s německým prostředím. Na rozdíl od češtiny je mnohem častější použití spojovníku a špičatých uvozovek.

Francouzským specifikem je oddělování uvozovek a interpunkčních znamének nedělitelnou mezerou. Století se běžně zapisuje římskými číslicemi, pro zápis řadových číslovek se používá koncovka v podobě horního indexu. Uplatňuje se také pravidlo minimalizování jednoznakových slov na konci řádku. Obecně platná pravidla se mohou drobně lišit u kanadské francouzštiny.

Španělština, kterou se mimo Španělska mluví také v mnoha zemích Latinské Ameriky, může být ovlivněna lokálními zvyklostmi. Obecně platí, že řadové číslovky bývají zapisovány pomocí koncovky v podobě horního indexu, obdobně jako v němčině se také hojně používají špičaté uvozovky. Podobnost s francouzštinou můžeme najít v zapisování století římskými číslicemi. Pomlčky jsou nejčastěji čtverčíkové a sází se bez mezer, často se také používají pro vyjádření přímé řeči. K záznamu intervalu se na rozdíl od češtiny používá spojovník. Známým specifikem je interpunkce sázená na začátku tázací a rozkazovací věty otočená o 180°.

2.1 Angličtina

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z
a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z

Angličtina, jako jediný moderní evropský jazyk, si plně vystačí s původní podobou latinské abecedy. Pro její zápis se používá dvacet šest znaků, které se de facto staly výchozí pro podobu latinky, i přesto že původní verze obsahovala znaků méně. Na rozdíl od ostatních evropských jazyků, nevyužívá speciální akcenty, ty se v jazyce objevují pouze v případě, že se jedná o slova cizího původu, např. façade nebo crêpe. Dříve se v angličtině používalo znaménko dieresis pro upřesnění výslovnosti (coöperate x cooperate). Často proto bývá oceňována typografy pro svou jednoduchost, snadnou a kompaktní sazbu. Jak již bylo zmíněno na začátku práce, gramatická pravidla angličtiny se mírně liší podle kontinentu. Angličtina, třetí nejrozšířenější mateřský jazyk, má okolo 520 milionů rodilých mluvčích. Jako oficiální jazyk je používán ve Spojeném království, Spojených státech amerických, Kanadě, Irsku nebo Novém Zélandu.

Anglická sazba se obecně vyhýbá dělení slov. Pokud je to nezbytné, oddělují se předpony a přípony. Nikdy se nedělí slova vyslovovaná jako jednoslabičná a dvojice písmen ch, ph, sh, th a rh. V angličtině neplatí pravidlo o jednoznakových slovech na konci řádku, je proto

možné ponechat neurčitý člen „a“ i osobní zájmeno „I“, kromě těchto symbolů se jednoznačové předložky v angličtině nevyskytují. Pro interpunkční znaménka platí stejná pravidla jako v češtině. Specifickým gramatickým jevem je sazba verzálky při sazbě osobního zájmena já „I“, dále se velká písmena, oproti češtině, používají u názvu měsíců, dní v týdnu, nápisů a nadpisů. U víceslovných názvů se minuskami píšou pouze předložky a spojky. Řadové číslice se píšou s koncovkami: 1st, 2nd, 3rd, 4th, 5th... a tak dále. Nebo ve formě horního indexu 1st, 2nd, 3rd, 4th, 5th... vždy však jednotně v celém sázeném textu. Trojice řádů odděluje čárka, desetiny tečka. Odlišnost můžeme také najít v zápise času, který používá dvanáctihodinový systém doplněný o latinské zkratky a.m. a p.m., ty je možné sázet také ve zkrácené podobě bez teček. Při zápisu dat se nejdříve uvádí měsíc a až poté den. Rozdílem oproti češtině je znak apostrofu, který se v české sazbě používá minimálně. Sází se těsně k předchozímu znaku a slouží jako náhrada za předcházející písmeno ve složených tvarech nebo v přivlastňovacím způsobu. Často se vyskytuje v irských příjmeních a používá se také k zápisu měrných jednotek stopy a palce. Pomlčka se častěji používá čtverčiková (m-dash) a sází se bez mezer, většinou ve významu pauzy ve větě, doplnění informace. Půlčtverčiková pomlčka (n-dash) vymezuje rozpětí hodnot a míst, trasu. Spojovník se sází bez mezer a nikdy se neopakuje na začátku řádku. Dalším specifikem je sazba uvozovek. Na rozdíl od České republiky a nám geograficky blízkých států, kde se používají dva rozdílné znaky „horní“ a „dolní“, se v anglické sazbě používá pouze ten horní (jako nápověda, který znak použít jako první, nám může sloužit pravidlo 66, 99). Uvozovky mohou být jednoduché nebo dvojité.

2.2 Turečtina

A Â B C Ç D E F G Ğ H I İ Î J K L M N O Ö P R S Ş T U Ü Ū V Y Z
a â b c ç d e f g ğ h i î j k l m n o ö p r s ş t u ü ū v y z

Turečtina, nejrozšířenější ze skupiny turkických jazyků, má okolo 80–90 milionů mluvčích. Oficiálním úředním jazykem je v Turecku a na Severním Kypru, díky turecké diaspoře, je také hojně používaná v Iráku, Sýrii, Řecku, Severní Makedonii, Německu nebo na Kavkaze. Turečtina, jak už bylo zmíněno dříve, je jedním z jazyků, ve kterém během historie došlo ke změně používané abecedy. Původní, osmanská turečtina, oficiální úřední jazyk Osmanské říše, se zapisoval arabsko-perskou abecedou. I přesto, že neumožňovala snadný zápis samohlásek, kterých má turečtina osm. Roku 1928, jako součást důležitých kulturních reforem, byla pro zápis turečtiny zvolena latinka. O čtyři roky později, bylo také velké

množství slov arabského a perského původu nahrazeno čistě tureckými. Turečtina je velmi podobná s ázerbájdžánštinou, krymskou tatarštinou a turkmenštinou, které obsahují shodné znaky „ç“, „ğ“, „ı“, „ö“, „ş“ a „ü“.

Turecká abeceda obsahuje dvacet devět písmen, oproti základní latinské abecedě postrádá q, x a w. Přidány jsou naopak znaky akcentované cirkumflexem „â“, „î“ a „û“, které se však v posledních letech považují za zastaralé a používají se ojediněle, i když mohou změnit význam slova. Dále přehlasované „ö“ a „ü“, tzv. měkké „ğ“, a písmena s cedillou „ç“ a „ş“. Matoucí může být zápis písmene i, jehož znak pro kapitálku se zapisuje také s tečkou „İ“. Znak bez tečky „I“, se používá pro tzv. zadopatrové i, jehož výslovnost a význam je odlišný. Akcentovaná majuskule „Î“ je také vizuálně problematická, protože vždy výrazně převyšuje ostatní znaky a narušuje sazbu.

Text sázený v turečtině na první pohled působí velmi odlišně od toho českého. Rod, číslo a čas se podle turecké gramatiky vyjadřují pomocí přípon, slova jsou proto velmi dlouhá a řádky kompaktní. To však znamená častou nutnost dělení, rozdělovníky je proto běžné opakovat i na mnoha po sobě jdoucích řádcích. Slova se dělí podle samohlásek za použití spojovníku, oddělená skupina musí vždy obsahovat alespoň jednu. Na začátku rozděleného slova se nesmí objevit písmeno ğ, které slouží pouze pro změkčení následujícího znaku a samotné ho není možné vyslovit. Jednoznaková slova by se neměla objevit na konci řádku. Pro uvozovky platí stejná pravidla a znaky jako v angličtině, tedy že se oboje sází nahoře, mohou být jednoduché nebo dvojité. Používají se při sazbě dialogu, ten je však také možné sázet pomocí pomlček. Pro zápis turecké liry se používá symbol ₺, podle návrhu designéra Tülay Lale z roku 2002 a sází se za částkou. Řadové číslovky se sází s tečkou nebo příponou, jejíž podoba závisí na tzv. „velkých samohláskách“ a výslovnosti, podobně jako v angličtině. Psaní velkých písmen ve víceslovných názvech se také řídí podle stejných pravidel jako anglický jazyk. Všechna písmena v názvu se píšou velkým kromě předložek a spojek. Poměrně běžné je také použití apostrofu při zápisu jmen, dnů nebo dat.

Akcentované znaky turecké abecedy

A Â B C Ç D E F G Ğ H I İ Î J K L M N O Ö P R S Ş T U Ü Ū V Y Z
 a â b c ç d e f g ğ h i î j k l m n o ö p r s ş t u ü ū v y z



cedilla



breve



přehláska, dierésis



stříška, cirkumflex

cedilla

Ç ç Ş ş

porovnání cedilly a českého háčku

Ç ç Ş ş Č č Š š

výslovnost tureckých písmen ç a ş je shodná s českými č a š

porovnání cedilly se znaky s dolním dotahem

Ç ç Ş ş j g ū

breve

Ğğ

přehláska, dierésis

Öö Üü

porovnání breve a českého háčku

porovnání přehlásky s českým kroužkem

Ğğ Čč Üü Ůů

stříška, cirkumflex

Ââ Îî Ûû

porovnání stříšky a českého háčku

Ûû × Šš

akcent stříška je totožný se znakem českého háčku, pouze otočený o 180°

porovnání písmena „i“ v české a turecké abecedě

İi Iı Îî × İi Íí

turecké měkké i

zadopatrové i

české měkké i

Vizuální porovnání totožného textu vysázeného v češtině, angličtině a turečtině

Tehdy Hospodin Mojžíšovi řekl: „Jdi k faraonovi. Zatvrdil jsem ho i jeho dvořany proto, abych uprostřed nich konal tato znamení. Svým synům a vnukům budeš vyprávět o tom, co jsem Egyptanům provedl, a o znameních, která jsem mezi nimi činil, abyste věděli, že já jsem Hospodin.“ A tak šel Mojžíš s Áronem k faraonovi a řekli mu: „Takto praví Hospodin, Bůh Hebrejů: Jak dlouho se budeš odmítat přede mnou pokořit? Propusť můj lid, aby mi sloužili. Pokud však můj lid odmítáš propustit, dávej pozor: Zítra přivedu na tvůj kraj kobyly. Pokryjí každý kousek země tak, že země ani nebude vidět! Sežerou zbytek toho, co se zachránilo, vše, co vám zbylo po tom krupobití, ožerou i všechny stromy, které vám raší na poli. Naplní tvé paláce, domy všech tvých dvořanů i domy všech Egyptanů. Tví otcové ani otcové tvých otců neviděli nic takového ode dne, kdy se ocitli na zemi, až dodnes! Nato se Mojžíš odvrátil a odešel od faraona. Dvořané tehdy na faraona naléhali: „Jak dlouho ještě budeme v této pasti? Propusť ty lidi, ať slouží Hospodinu, svému Bohu! Ještě pořád nechápeš, že s Egyptem je konec?“

Then the Lord said to Moses, “Go to Pharaoh, for I have hardened his heart and the hearts of his officials so that I may perform these signs of mine among them that you may tell your children and grandchildren how I dealt harshly with the Egyptians and how I performed my signs among them, and that you may know that I am the Lord.” So, Moses and Aaron went to Pharaoh and said to him, this is what the Lord, the God of the Hebrews, says: „How long will you refuse to humble yourself before me? Let my people go, so that they may worship me. If you refuse to let them go, I will bring locusts into your country. They will cover the face of the ground so that it cannot be seen. They will devour what little you have left after the hail, including every tree that is growing in your fields. They will fill your houses and those of all your officials and all the Egyptians, something neither your parents nor your ancestors have ever seen from the day they settled in this land till now.” Then Moses turned and left Pharaoh. Pharaoh’s officials said to him, “How long will this man be a snare to us? Let the people go, so that they may worship the Lord their God. Do you not yet realize that Egypt is ruined? “

Rab Musa'ya, “Firavunun yanına git” dedi, “Belirtilerimi aralarında göstermek için firavunla görevlilerini inatçı yaptım. Mısır'la nasıl alay ettiğimi, aralarında gösterdiğim belirtileri sen de çocuklarına, torunlarına anlat ki, benim Rab olduğumu bilesiniz.” Musa'yla Harun firavunun yanına varıp şöyle dediler: “İbraniler'in Tanrısı Rab diyor ki, ne zamana dek alçakgönüllü olmayı reddedeceksin? Halkımı salıver, bana tapsınlar. Halkımı salıvermeyi reddersen, yarın ülkeneye çekirgeler göndereceğim. Yeryüzünü öylesine kaplayacaklar ki, toprak görünmez olacak. Doludan kurtulan ürünlerinizi, kırdan biten bütün ağaçlarınızı yiyecekler. Evlerine, bütün görevlilerinin, bütün Mısırlılar'ın evlerine çekirge dolacak. Ne babaların, ne ataların ömürlerince böylesini görmediler.” Sonra Musa dönüp firavunun yanından ayrıldı. Görevlileri firavuna. “Ne zamana dek bu adam bize tuzak kuracak?” dediler, “Bırak gitsinler, Tanrıları Rab'be tapsınlar. Mısır harap oldu, hâlâ anlamıyor musun?”⁵

⁵ Bible: překlad 21. století, Starý zákon, Exodus, Kobylyky. Praha: Biblion, 2009

rozbor ukázky:

Na první pohled můžeme vidět, že se texty liší rozsahem, to však může být z velké části ovlivněno překladem. Česká sazba působí nejvíce „rozbitě“, což je způsobeno velmi častým používáním diakritiky, která se vyskytuje téměř v každém slově. Zejména v porovnání s turečtinou, kde jsou slova díky gramatickým pravidlům extrémně dlouhá, jsou ta česká v průměru poměrně krátká.

Anglický text, jak již bylo zmíněno v teoretickém úvodu kapitoly, vypadá poměrně kompaktně a hladce, díky absenci jakékoli diakritiky. Meziřádkové prostory jsou vyplněné pouze horními a dolními dotahy, celková sazba tedy obsahuje více bílého prostoru, který je ale více koncentrován mezi jednotlivými řádky, na rozdíl od sazby české.

Turecký text, působí nejkompaktněji, ale v porovnání s ostatními také tmavě. Jednotlivá slova jsou extrémně dlouhá a řádky díky tomu snadno čitelné, čtenářova pozornost jen těžko sklouzne o řádek níže. Ucelenosti také pomáhá zadopatrové *ı*, které se v textu vyskytuje více, než klasický znak *i* s tečkou. Kombinace horních a dolních akcentů vytváří překvapivý balanc, výjimkou je dříve zmiňovaná kapitálka *İ*. Ta v textu působí „navíc“, pokud se vyskytuje přímo pod znakem s dolním dotahem nebo spodním akcentem, znaky jsou příliš blízko. Akcentovaná verzálka se textu v kombinaci s minuskami nevyskytuje, protože se tento znak nikdy nesází na začátku slova.

3 NELATINKOVÁ SAZBA

Při bližším zaměření se na publikace na téma cizojazyčné sazby/typografie, je možné si všimnout, že se zásadně dělí na dvě skupiny – sazbu latinské abecedy a „nelatinkové“ písmové systémy. Z pohledu Evropana mi toto dělení přijde pochopitelné, ale ne úplně spravedlivé, na světě přece existují stovky odlišných písem a latinka je pouze jedním z nich. Z historického hlediska to však smysl dává. K vývoji moderní typografie i mechanického knihtisku došlo právě v Evropě, ostatní systémy se tak musely přizpůsobit již nastaveným standardům, i když se pro daný systém nemusely plně hodit.

Skripty nejbližšími latince jsou řečtina a cyrilice. Cyrilice prošla velkou reformou a zjednodušením za vlády Petra Velikého a svého významu dosáhla během období Sovětského svazu, kdy byla rozšířena mimo ruská území. Oba zmíněné skripty jsou latince podobné systémem psaní a počtem znaků, tím pádem se ani pravidla sazby příliš neliší. Při posunutí se na východ narazíme na arménštinu a gruzínštinu, dále na arabský a hebrejský skript. Je zajímavé, že tyto abecedy si uchovaly svou specifickou podobu, i přes svou komplikovanost a poměrně malý počet mluvčích. Ve východní Asii je nejvíce pochopitelně zastoupena čínština, která má i největší počet rodilých mluvčích ze všech jazyků. Poslední dobou roste význam písem indického poloostrova, například dévanágarí nebo písmo bengálské.

Každý skript má svůj osobitý charakter, který vychází z ručně psaného písma. Ten by měl být respektován a zohledněn. Přístup používaný pro tvorbu latinských fontů není možné univerzálně aplikovat. Jak zmiňuje John Hudson v rozhovoru pro časopis Eye – Beyond Latin, nezbytné je vidět písmo ve své původní historické podobě, jak se používalo a formovalo, ne jak se ho ostatní typografové snažili reprodukovat. Důležité je to zejména pro zachování jeho textury. Typografové se při tvorbě nových fontů potýkají s různými překážkami, v čínštině to může být obrovské množství znaků, v arabštině samotná forma písma, které si jako jedno z mála zachovalo psaný ráz plný křivek, jinde zase speciální propojování znaků nebo funkce akcentů.

Pro zvládnutí nelatinkové sazby je důležité znát alespoň elementární pravidla dané abecedy. Jakým směrem se píše, jak se řeší zarovnání, dělí slova, používá interpunkce nebo v jaké velikosti je běžné text sázet. Pokud sázíme text, který obsahuje kombinaci dvou či více

písmových systémů, je potřeba vybrat takový font, který poskytuje všechny potřebné znaky. Je možné, že nenajdeme kvalitní font, který je obsahuje všechny. Poté je nutné zkombinovat rodiny písem, které mají podobné tloušťky tahu, proporce a celkový charakter. (Filip Blažek)

V této kapitole jsem se dále rozhodla více věnovat arabštině a hebrejštině, protože jsou mi, i přes svou exotičnost, kromě latinské abecedy nejbližší a už jsem se s nimi, i jejich sazbu, setkala. Obě tyto abecedy také kulturně souvisejí s turečtinou. Arabština a hebrejšтина se píše zprava doleva, je tedy nutné brát v potaz, že čtenářovu pozornost nejdříve zaujme text v pravém horním rohu. Semitské jazyky se zaznamenávají pouze pomocí souhlásek, samohlásky se doplňují až při čtení podle významu slova nebo v podobě akcentů. Texty v porovnání s latinkou proto vycházejí o poznání kratší, s čímž je vhodné počítat při přemýšlení o celkovém layoutu dané publikace, textu. Hebrejšтина nerozlišuje velká a malá písmena, ani neobsahuje mnoho horních a dolních dotahů. Celkový vzhled textu působí velmi kompaktně a drobně. Při použití obou abeced (v kombinaci s latinkou), je proto vhodné zvolit větší velikost, někde mezi verzálkami a minuskami latinské abecedy. Největší problém tady může představovat samotný software, ne všechny programy podporují písmové systémy psané zprava doleva. Písmena mohou být přeházená a text nedává smysl. Je třeba dbát na správné nastavení parametrů, případně si i obstarat verzi programu určenou pro blízký východ, jejíž uvedení bylo pro digitální sazbu těchto jazyků klíčové.

3.1 Arabská abeceda

ي و ه ن م ل ك ق ف غ ع ظ ط ض ص ش س ز ر ذ د خ ح ج ث ت ب ا

Arabské písmo, druhé nejrozšířenější po latince, se používá pro zápis arabštiny, ale také perštiny, ujugurštiny nebo somálštiny. Během kratších historických period se používalo pro řadu dalších jazyků, i nám blízkých: španělštinu, srbochorvatštinu, kazaštinu nebo turečtinu. Jeho rozmach byl zapříčiněn rozšířením islámu z arabského poloostrova – přilehlé oblasti převzaly i samotný jazyk, v těch vzdálenějších se začala používat arabská abeceda (obohacená o nové znaky a akcenty, umožňující zaznamenat místní specifické znaky), ale místní jazyk zůstal zachován.

Písmena se formují do skupin, ne vždy podle významu slova, ta se poté oddělují výraznějším tahem. S tím souvisí speciální zarovnání tzv. kašída, které při zarovnání do bloku prodlužuje

vodorovné tahy určitých písmen, nerozšiřuje mezery, jako je tomu u zarovnání latinského písma.

Arabské písmo nerozlišuje velká a malá písmena a abeceda obsahuje dvacet osm základních znaků. Zajímavé je, že arabština, jako jeden z mála jazyků, zůstává stejná napříč staletími, nedochází ke ztrátě písmen způsobené zjednodušováním a vývojem jazyka. Důvodem je Korán, přesněji modlitby, které praktikující věřící vždy recitují v arabštině, i když ji neovládají. Arabská abeceda používá stejnou interpunkci a číslice jako latinská. Interpunkční znaménka jsou však zrcadlově obrácená, díky zápisu zprava doleva.

Specifika arabské abecedy

- حيث يمكن إرجاع أصل الأبجدية العربية إلى الأبجدية النبطية التي كُتبت بها الآرامية النبطية والعربية النبطية؛ وأول نص معروفٍ بالأبجدية العربية هو نقشٌ من القرن الرابع الميلادي موجود عند جبل رم (شرق مدينة العقبة بخمسين كم)، ولكن أول نصٍ مؤرخٍ بالأبجدية العربية هو نقشٌ بثلاثة لغاتٍ في الزبداني في سوريا عام 512 ميلادية. [أ]

podoba interpunčních znamének v arabské abecedě

Kašída – princip zarovnání do bloku

zarovnání doprava

الكتابة العربية هو نظام الكتابة المستخدم في كتابة اللغة العربية، وفي كتابة لغات أخرى في آسيا وأفريقيا كذلك، مثل اللغات الأذرية والسندية والبشتوية والفارسية والبنجابية والكردية واللرية والأردية والمندنكوية وغيرها. وكان مسلمو الصين يستخدمونها لكتابة لهجاتهم الصينية، وكان الأندلسيون المستعربون حتى القرن السادس عشر يكتبون بلغاتهم الإسبانية والبرتغالية المرسومة بالخط العربي إضافة لذلك، كانت اللغة التركية قبل 1928 تكتب بنسخة من الخط العربي. الخط العربي هو ثاني أكثر أنظمة الكتابة استخداما في العالم حسب عدد الدول المستخدمة لها والثالث من حيث عدد المستخدمين، بعد نظام الألفبائية اللاتينية والمقاطع الصينية

لها - لها نظام - نظام

zarovnání do bloku

الكتابة العربية هو نظام الكتابة المستخدم في كتابة اللغة العربية، وفي كتابة لغات أخرى في آسيا وأفريقيا كذلك، مثل اللغات الأذرية والسندية والبشتوية والفارسية والبنجابية والكردية واللرية والأردية والمندنكوية وغيرها. وكان مسلمو الصين يستخدمونها لكتابة لهجاتهم الصينية، وكان الأندلسيون المستعربون حتى القرن السادس عشر يكتبون بلغاتهم الإسبانية والبرتغالية المرسومة بالخط العربي إضافة لذلك، كانت اللغة التركية قبل 1928 تكتب بنسخة من الخط العربي. الخط العربي هو ثاني أكثر أنظمة الكتابة استخداما في العالم حسب عدد الدول المستخدمة لها والثالث من حيث عدد المستخدمين، بعد نظام الألفبائية اللاتينية والمقاطع الصينية

3.2 Hebrejská abeceda

א ב ג ד ה ו ז ח ט י כ ל מ נ ס ע פ צ ק ר ש ת

3.2.1 Hebrejšťina

Podoba hebrejské abecedy se během historie značně proměňovala. Používá se k zápisu hebrejšťiny a dalších jazyků spjatých s judaismem: jidiš, ladino (románský jazyk podobný španělštině, občas používaný v Izraeli, Bosně a Hercegovině nebo Turecku), judeoarabština, či judeoperština. Hebrejšťina, oficiální jazyk státu Izrael, má dnes okolo devíti milionů aktivních mluvčích. Zajímavostí je, že je také oficiálně uznaná jako jazyk minority v Polsku.

Hebrejská abeceda, také nazývaná alef-bet (podle prvních dvou písmen), vykazuje určité podobnosti s arabskou abecedou díky tomu, že byly obě odvozeny od abecedy aramejské. Obsahuje dvacet dva znaků, tím prvním je alef. Její současná podoba, nazývaná moderní hebrejšťina, se začíná rozvíjet na konci 19. století. Roku 1881 se na území dnešního státu Izrael přistěhuje jazykovědec Eli'ezer Ben Jehuda, který se stává klíčovou postavou v obrození hebrejšťiny coby mluveného jazyka. Do té doby se zde používala arabština, jidiš nebo ruština, úředním jazykem byla turečtina, protože celé území bylo v letech 1517–1917 pod nadvládou Osmanské říše. Hebrejšťina se ve své tehdejší podobě používala pouze k modlitebním účelům a byla považována za jazyk svatý.

Jak už bylo zmíněno dříve, hebrejská abeceda nerozlišuje velká a malá písmena a samohlásky se zapisují pouze někdy ve formě punktace nazývané nikud. Podoba pěti písmen z abecedy se liší podle toho, jestli se nachází na začátku, nebo na konci slova. Každé písmeno abecedy má číselný význam (např. alef má hodnotu jedna), tento způsob zápisu čísel můžeme přirovnat k číslicím římským. Pro běžný zápis čísel se používají stejné symboly jako v latině a píše se zleva doprava. Stejná pravidla i podobu znaku má také interpunkce, na rozdíl od zápisu v arabské abecedě.

الطباعة
Adobe Arabic 95 pt

typografie
Andulka Text Pro 95 pt

טיפוגרפיה
Adobe Hebrew 95 pt

všechny uvedené texty jsou vysázené velikostí 13 pt

الكتابة العربية هو نظام الكتابة المستخدم في كتابة اللغة العربية، وفي كتابة لغات أخرى في آسيا وأفريقيا كذلك، مثل اللغات الأذرية والسندية والبشتوية والفارسية والبنجابية والكردية واللرية والأردية والمندنكوية وغيرها. وكان مسلمو الصين يستخدمونها لكتابة لهجاتهم الصينية، وكان الأندلسيون المستعربون حتى القرن السادس عشر يكتبون بلغاتهم الإسبانية والبرتغالية المرسومة بالخط العربي إضافة لذلك، كانت اللغة التركية قبل 1928 تكتب بنسخة من الخط العربي. الخط العربي هو ثاني أكثر أنظمة الكتابة استخداما في العالم حسب عدد الدول المستخدمة لها والثالث من حيث عدد المستخدمين، بعد نظام الأبجدية اللاتينية والمقاطع الصينية

In the age of Wikipedia and online publishing, authorship has become a collaborative, often anonymous activity as well as a phenomenon so widespread that nearly anyone can sign his or her name to a text and share it with the world. Whereas authors were once esteemed individuals who laid claim to a fixed, canonical body of work, we now understand authorship as a fluid enterprise shaped by editors, designers, publishers, retailers, readers, and critics as well as writers.

בתקופת בית שני אומץ האלפבית הארמי לשימוש השפה העברית במקום האלפבית העברי העתיק, וממנו התפתח הכתב המרובע. בתקופת המעבר נעשה שימוש מועט בכתב העברי הקדום, למשל בכתיבת השמות הקדושים והטבעת מטבעות. עם הזמן, נעלם גם שימוש זה של הכתב העברי הקדום. האלפבית העברי של ימינו הוא פיתוח של הכתב המרובע. היו שטענו שהמעבר לשימוש בכתב המרובע נבע מתוך רצון להיבדל מהשומרונים שהחזיקו בצורה ייחודית של הכתב העברי העתיק.

3.2.2 Projekt Aravrit

Aravrit, spojení slov ערבית (aravit = arabština) a עברית (ivrit = hebrejšтина), je typografický projekt izraelské designérky Liron Lavi Turkenich, ve kterém se prolínají písmena arabské a hebrejské abecedy. Jde o nový písmový systém, který kombinuje a spojuje písmena dvou odlišných abeced fungující na principu vynechání nepodstatných informací. Pro srozumitelné čtení latinského textu nám stačí pouze horní polovina písmen, stejně tak je tomu u arabštiny. U hebrejské abecedy je to přesně naopak, k porozumění významu stačí zobrazení spodní poloviny písmene. Liron Lavi Turkenich tak vymyslela 638 znaků, aby obsáhla všechny potřebné kombinace, aravrit je ve své dnešní podobě plnohodnotnou abecedou. Celý systém také funguje díky tomu, že obě abecedy fungují na podobném principu. Hlavní ideou projektu je umožnění všem obyvatelům Izraele číst ve svém rodném jazyce, tedy jazyce, který je pro ně přirozený, ať už je jejich původ arabský nebo židovský. Jak sama autorka uvádí, během svého života v Izraeli se nikdy arabštinu nepokusila naučit, druhý jazyk ve veřejném prostoru automaticky ignoruje.

„A writing system that joins letters, ideas and hearts. We communicate one message, in a variety of ways. By connecting letters in Hebrew and Arabic we illustrate that we are living one life.“⁶

Izraelská společnost je po desetiletích konfliktů stále velmi rozdělená, lidé se naučili žít vedle sebe, ale ne spolu. Aravrit je snadno čitelný rodilými mluvčími obou jazyků, každému písmovému systému byla věnována stejná péče, i když jsou vizuálně velmi odlišné. Hebrejská abeceda je geometrická, složená ze samostatně zapisovaných písmen, arabský skript je oproti tomu velmi komplikovaný, písmena jsou spojována do dlouhých celků pomocí ligatur. Projekt se obecně těší velké popularitě, pomáhá budovat mosty a nalézt porozumění. Ve stejný čas si přečíst to stejné, společně.

⁶ TURKENICH, Liron Lavi. Aravrit [online]. Tel Aviv: EQUALWEB, 2017 [cit. 2023-01-05].

Dostupné z: <https://www.aravrit.com>

Princip projektu Aravrit – k plnohodnotnému porozumění textu nám stačí polovina písmene

**we usually read the inner
part of the letters**

slovo *voda* v hebrejské, arabské a aravrit abecedě

מים + مياه → مياه

PRAKTICKÁ ČÁST

4 AUTORSKÁ KNIHA

Praktickou částí mé bakalářské práce je autorská kniha *Hladový medvěd netančí*. Jedná se o sbírku tureckých přísloví, která díky fotografiím a foto-ilustracím zachycuje tureckou kulturu jako celek. K výběru tohoto tématu mě inspiroval studijní pobyt ve městě Eskişehir, ležící v západním Turecku mezi Ankarou a Istanbulem. Během těchto měsíců jsem zažila proslulou tureckou pohostinnost a poznala spoustu blízkých přátel, díky kterým se do Turecka opakovaně vracím. I proto jsem se rozhodla, že bych tuto pestrou kulturu ráda představila dále a sdílela to, jak ji vidím já.

Turecko je obrovská země na pomezí dvou světů, prolínají se zde různá náboženství, etnika i jazyky, což dělá místní kulturu tak specifickou. Žijí zde lidé s velmi odlišnými představami a pohledy na svět, lidé sekulární i věřící, moderní i konzervativní. Prísloví mají v místní kultuře zvláštní postavení, každý národ na světě má ta svá, v Turecku se však záhadně často používají i v každodenní komunikaci, neexistuje situace, pro kterou by se nějaké nenašlo. Zmíněná kulturní pestrost se odráží právě i v příslovích samotných, některá vycházejí z tradičního pojetí života, jiná jsou hravá a absurdní.

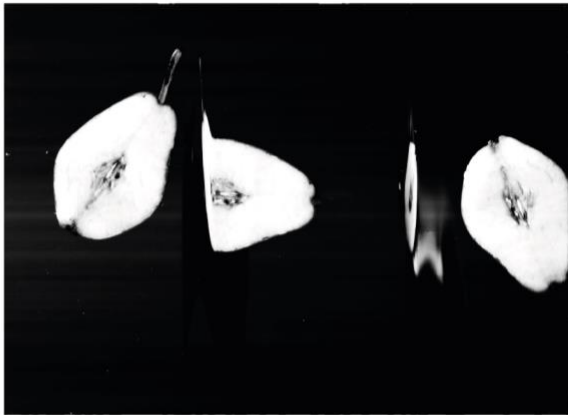
Co se týče dalších publikací zpracovávajících toto téma, v českém prostředí nevyšla žádná, která by se věnovala konkrétně tureckým příslovím. Nejbližší tomu je kniha *Turecká, perská a arabská přísloví a mudrosloví* autorů Kopeckého a Bahbouha. Celosvětově jich pár vydáno bylo, nejčastěji však v podobě slovníku bez přesahu a spojení s kulturou. Nejvíce knih s tímto námětem vyšlo pochopitelně v Turecku, jedna z nich byla použita i při přípravě obsahu mé knihy – Slovník přísloví a idiomů, *Atasözleri ve Deyimler Dözlüğü*.

Samotná forma knihy je spojením analogových fotografií pořízených na různých místech Turecka, foto-ilustrací, které jsou zachycené metodou skenování a náhodnými předměty, které tureckou kulturu vystihují. Celkově jde o kombinaci barev a struktur, které představují Turecko tak, jak jsem ho poznala já.

4.1 Dokumentace praktické části



Obr.1–8 Autorské analogové fotografie



Obr. 9–14 Ilustrace vytvořené technikou skenování









Obrázek 15–24 Autorská kniha

ZÁVĚR

Propojenost světa, mísící se kultury i jazyky, život v online prostředí. Všechny tyto faktory mají stále větší vliv a pronikají také do oblasti grafického designu. Cílem tohoto textu bylo proto přiblížit roli typografie v globalizovaném světě, srovnat odlišnosti, které se vyskytují v různých jazycích i abecedách, a poskytnou podrobnější informace o těch, které souvisejí s praktickou částí této závěrečné práce.

Role typografa prošla za poslední desetiletí velkým vývojem, přes samotnou tvorbu digitalizovaného písma, k rozšiřování latinské abecedy o akcenty, které nejsou tak hojně zastoupeny. Dnes tato výzva pokračuje v podobě vytváření abeced, které používají jiný druh písma než latinskou abecedu. K tomu je třeba komplexní přístup a respekt ke kultuře, ze které daná abeceda vychází – zásady, které používáme při tvorbě latinských fontů, nejsou uplatnitelné na ostatní písmové systémy. Stejný přístup je třeba aplikovat na práci grafického designéra, nastudovat alespoň základní pravidla daného jazyka, respektovat drobnosti, které jazyky odlišují. Zvolit kvalitní font s veškerou potřebnou diakritikou, a to zejména v případě, pokud kombinujeme více odlišných písmových systémů – ty mohou dále například vyžadovat použití odlišné velikostí, než jsme běžně zvyklí, pro zajištění dobré čitelnosti. Vyvarovat se zbytečným chybám nám může pomoci i správné nastavení softwaru.

Podstatnou součástí tohoto tématu je i nám už vzdálená historie, která zásadně ovlivnila rozšíření, význam i podobu jednotlivých abeced. Pozoruhodné jsou jazyky, které je možné zapisovat více abecedami zároveň nebo změny v druhu písma, používaného pro zápis místního jazyka, způsobené zpravidla zásadní změnou ve vedení země. Důležitou roli však hraje také historie nedávná, jako příklad můžeme uvést projekt Unicode, který svého významu dosáhl během 90. let.

Typografická pravidla jednotlivých jazyků jako zarovnání, sazba číslic nebo dělení slov se velmi liší i v rámci jednoho písmového systému. Konkrétní pravidla angličtiny a turečtiny, v porovnání s češtinou, proto podrobněji rozebírá kapitola *Latinská abeceda*. Pozoruhodná je také odlišnost samotných znaků a jevů s nimi souvisejícími, práce je proto doplněná o vizuální ukázky. Ty podrobněji představili například turecké znaky s akcenty breve, cedilla nebo cirkumflex. Další ukázky se věnovaly srovnání textů v turečtině, angličtině a češtině, které potvrdily, že vizuální odlišnosti sazby jsou v případě latinské abecedy ovlivněny

zejména délkou slov, která přímo ovlivňuje jejich dělení, a četností a podobou akcentů. Turecká sazba se ukázala být nejvíce kompaktní, na rozdíl od té české, jejíž slova mají akcentovaný znak téměř v každém slově. Zajímavé je také velikostní srovnání arabské, hebrejské a latinské abecedy, které na jednoduchém příkladu potvrzuje, proč je nutné ke každé abecedě přistupovat individuálně.

Takovéto vizuální porovnání mi přijde neobvykle zajímavé zejména u jazyků používající abecedy, se kterými se v českém kontextu téměř nesetkáme. Pro tyto účely jsem si vybrala již zmíněnou arabskou a hebrejskou abecedu, vzájemně je porovnála a představila některá specifika, která se při sazbě těchto abeced vyskytují. Tato kapitola byla doplněna o projekt Aravrit, který pomocí ojedinělé kombinace hebrejských a arabských písmen pomáhá překonat jazykovou bariéru a ukazuje, že typografie může být prostředkem a zajímavou možností ke spojení rozdělené společnosti.

Tato práce může sloužit jako stručný vhled do problematiky grafického designu v mezinárodním kontextu, inspirovat k hledání neobvyklých cest nebo ukázat, že i dva velmi odlišné jazyky mohou mít něco společného, protože právě jazyk je to první, co nám pomáhá překonat odlišnosti a mísit kultury se vzájemným pochopením a respektem.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura

KOČIČKA, Pavel a Filip BLAŽEK. *Praktická typografie*. Druhé vydání. Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-722-6385-4.

BLAŽEK, Filip. *Typokniha: průvodce tvorbou tiskovin*. V Praze: UMPRUM, 2020. ISBN 978-80-88308-12-6.

Language Culture Type: International Type Design in the Age of Unicode. New York: Graphis Press, 2002. ISBN 978-1932026016.

WILLIAMS, Jim. *Type Matters!* Londýn: Merrell, 2012. ISBN 978-185-8945-675.

Typography, Referenced: A Comprehensive Visual Guide to the Language, History, and Practice of Typography. Londýn: Quarto Publishing Group, 2012. ISBN 1592537022.

LUPTON, Ellen. *Thinking with type*. 2. vydání. New York: Princeton Architectural Press, 2010. ISBN 978-1568989693.

SMITSHUIJZEN ABIFARÈS, Huda. *Arabic Typography: A comprehensive sourcebook*. Londýn: Saqi Books, 2001. ISBN 9780863563478.

Elektronické publikace

PUSKAREVIĆ, Irma. *The Image of Type: The Wonders of Multi-Script Typography*. Perspectives on Visual Learning – How Images Behave 4 (2020): 123–25.

BŘEZINA, David. Challenges in Multilingual Type Design. *Typography day Bombay 2012* [online]. 2012, **2012**(1) [cit. 2023-01-16].
Dostupné z: https://www.tyoday.in/2012/spk_papers/david-brezina-typographyday2012.pdf

MANSOUR, Kamal. The Non-Latin Scripts & Typography. *TUGboat* [online]. 2020, **41**(3), 275-280 [cit. 2023-01-16]. ISSN 0896-3207. Dostupné z: https://www.academia.edu/97231305/The_Non_Latin_scripts_and_typography

LEONIDAS, Gerry. Beyond Latin. *Eye Magazine* [online]. 2015, **2015**(90), 12–21 [cit. 2022-12-18]. Dostupné z: <https://www.eyemagazine.com/feature/article/beyond-latin>

BALIUS, Andreu. *The Value of Typography in a Global Multilingual World*. Temes de Disseny, 2013 (29), 30–39.
Dostupné z: <https://raco.cat/index.php/Temes/article/view/270509>.

BLUM, Shayna Tova. *Hebrew Typography: A Modern Progression of Language Forms*. (2017). Faculty and Staff Publications. 47.

DITTMANN, Robert, Alena FIDLEROVÁ, František MARTÍNEK a Kateřina VOLEKOVÁ. *Dějiny češtiny*. Praha, 2013. Akademická práce. Univerzita Karlova.

Webové stránky

Hebrew Alphabet. *Britannica* [online]. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2022 [cit. 2023-01-16]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Hebrew-alphabet>

Diacritics: All you need to design a font with correct accents [online]. Praha: Studio Designiq, 2010 [cit. 2023-01-16]. Dostupné z: <http://diacritics.typo.cz>

Multilingual Typesetting: Typesetting in Foreign Languages [online]. Londýn, 2014 [cit. 2023-01-20]. Dostupné z: <http://multilingualltypesetting.co.uk/blog/>

The Chicago Manual of Style [online]. Chicago: University of Chicago, 2017 [cit. 2023-01-17]. Dostupné z: <https://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>

Latin Alphabet. *Britannica* [online]. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2021 [cit. 2023-01-24]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Ionic-alphabet>

Decode Unicode: The World's Writing System [online]. Mainz: Hochschule Mainz, Department of Communication Design, 2018 [cit. 2022-12-02]. Dostupné z: <https://decodeunicode.org>

Aravrit [online]. Tel Aviv: EQUALWEB, 2017 [cit. 2023-01-05]. Dostupné z: <https://www.aravrit.com>

Aravrit: One Script, Two Languages. *TED: Ideas worth spreading* [online]. TED Conferences, Vienna. 2017 [cit. 2022-12-29]. Dostupné z: https://www.ted.com/talks/liron_lavi_turkenich_aravrit_one_script_two_languages

The Hebrew Alphabet. *Jewish Virtual Library* [online]. Chevy Chase: American-Israeli Cooperative Enterprise, 2022 [cit. 2023-01-03]. Dostupné z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-hebrew-alphabet-aleph-bet>

Turkish language. *Britannica* [online]. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2021 [cit. 2023-01-17]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Turkish-language>

English Language. *Britannica* [online]. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2021 [cit. 2023-01-15]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/English-language>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1–8 Autorské analogové fotografie (zdroj: vlastní tvorba)	35
Obrázek 9–14 Ilustrace vytvořené technikou skenování (zdroj: vlastní tvorba)	36
Obrázek 15–24 Dokumentace autorské knihy (zdroj: vlastní tvorba)	37

